

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

Niklas Schiöler intresserar sig för den anglikanske prästen/poeten R. S. Thomas i sitt bidrag ”The innocent marches of vocabulary’. R. S. Thomas och den meningsfulla tomheten”. Han visar framgångsrikt hur Thomas – som god mystiker, frestas man säga – tematiserar Guds frånavaro, inte som tomt intet utan som ”ett magnetiskt kraftfält som driver skapandet framåt, som föder en religiöst-estetisk besvärjelse: ett utfall, en bön, en tro”, som det heter med Schiölbers eleganta formulering (534).

I sitt bidrag uppmärksammar Tomas Forser ”Publicister, gudliga litteraturhistoriker och andra generalister”. Texten ägnas främst ”folkhemmets litteraturhistoria”, här då exemplifierat av Erik Hjalmar Linders välkända mastodontverk samt de våldsamma angrepp en ovanligt rabiat Sven Stolpe riktade mot dess ”moderiktiga naturalism”. Forser visar övertygande, att Stolpe, trots sina excesser tydligt visar både ideologikritikens styrka och problem. Forsers fortsatta framställning illustrerar lyckosamt den spänning som finns mellan den förment objektiva strävan att skriva litteraturhistoria som Linder representerar och Stolpes outrerat ideologikritiska hållning på absolut kristen värdegrund. Forsers mest intressanta poäng är för mig att han lyckas visa, att Stolpe – paradoxalt nog – hamnar i Schücks knä då han *de facto* vill ha samma totalitet och generaliserande perspektiv som en gång Schück, när Stolpe vill göra rättvisa åt en sådan kristen diktare som Arnold Norlind. Stolpe [av alla!] vill utvidga kanon, ett både intressant och – i varje fall för mig – överraskande kritikhistoriskt resultat.

Thomas Olsson ägnar sig i sitt bidrag åt festföreläsningens mest kända polemiska skrift och alluderar på densamma i uppsatsens titel: ”Litteraturforskningens dilemma – ännu en felläsning?” Olsson vänder sig främst mot en sak som när boken kom ut inte väckte någon uppmärksamhet, enligt Olsson troligen p.g.a. att man därvidlag generellt instämde med Lönnroth, och som enligt uppsatsförfattaren gör Lönnroths stridsskrift aktuell ännu idag: boskillnaden mellan litteratur*historia* och litteratur*kritik*. För Olsson är Lönnroths ståndpunkt lika orimlig idag som den var 1961. Särskilt är han ute efter Lönnroths dåvarande ståndpunkt ifråga om tolkning, nämligen att den inte hör hemma i ett strikt vetenskapligt sammanhang utan är en angelägenhet för kritiker. Detta accepterar inte Olsson: för honom kan litteraturkritiken var fullt lika vetenskaplig som någonsin litteraturvetenskapen: ”god litteraturkritik är alltid också god litteraturvetenskap” (558). Den relevanta distinktionen blir för honom istället en annan: relationen mellan kritik och vetenskap vilar på ett institutionellt förhållande, ett förhållande mellan olika delar av det litterära livet. Här positionerar sig Olsson inte blott mot Lönnroth utan, misstänker jag, mot majoriteten bland dagens svenska litteraturvetare.

Mats Malms uppsats bär den fyndiga men aningen missvisande titeln ”Gamla gudar och nya: retorik till semiotik”, då han noga taget ägnar sig åt *en* ny sådan, och då snarare på sin höjd en guru snarare än en gud, och då en som faktiskt inte fått särskilt många proselyter, särskilt inte i Sverige, Michael Riffaterre. Jag menar då Sverker Göransson och Erik Mesterton (jfr ovan), vilka är de enda som i större format prövat Riffaterres *approach* och då blott *Semiotics of Poetry*, inte exempelvis *La production de texte*, en väl så viktig men svårare text. Detta sagt, vill jag gärna lyfta fram Malms verkliga styrka i den här uppsatsen, hans klarhet och reda i sin genomgång av vissa centrala begrepp hos Riffaterre – ursprungligen stilforskare – och deras relation till den retoriska traditionen. Här fungerar verkligen framställningen, inte minst pedagogiskt. Malm visar också övertygande, att Riffaterres teori och metod i viss mån går tillbaka på pragmatisk retorik och att den utgör en slags förfinad *explication de texte*.

Johan Svedjedal, Sveriges ledande litteratursociolog, får så avsluta den vetenskapliga delen av festskriften med ett bidrag vars ämne är den nya textvärld som växt fram genom IT: ”Från hypertext till hyperverk”. Svedjedals korta uppsats fungerar främst – och utmärkt – som en spänstigt hållen första introduktion till ett fält för vilket nog merparten svenska litteraturvetare (inklusive undertecknad recensent) står mer eller mindre främmande. Emellertid är Svedjedals bidrag viktigt, då en hel del, och, får man anta, allt mer samtida textproduktion hör hemma inom ”cybertextens” värld, för att tala med Svedjedal, och Esbjörn Aarseth. Här står det skrivet i stjärnorna vilka de nya gudarna kan komma att bli.

Lars Lönnroth är att gratulera till en vacker hyllning för sin litteraturvetenskapliga gärning och vi övriga litteraturvetare till en ovanligt givande volym, alldeles särskilt då om vi är fascinerade av det norrröna stoffet i all dess komplexitet.

Ulf Malm

Ingrid Holmquist, *Salongens värld. Om text och kön i romantikens salongskultur*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2000.

Jämfört med andra europeiska länder har Sverige haft en närmast rörande liten salongskultur. Då t.ex. Frankrike under 1600–1700-talen, eller Tyskland under romantiken, hade mängder av salonger, som fick stor betydelse inom den kulturella sfären, kan de svenska salongerna under samma tid räknas på ena handens fingrar. Intresset för den svenska salongskulturen har dock ökat väsentligt under de senaste åren. Inte minst bidrog

det samnordiska tvärvetenskapliga projektet "Nordisk salonkultur 1780–1850" till att fördjupa vår kunskap om framför allt romantikens salonger. Nu har Ingrid Holmquist, som också medverkade i projektet, skrivit en studie över den romantiska salongs-kulturen i början av 1800-talet.

I fokus för undersökningen står frågan om könskonstruktioner och relationerna mellan könen. Som Holmquist påpekar i sin inledning är salongernas könsproblematik något som bör vara centralt i en undersökning om salongs-kulturen. Holmquist väljer att främst undersöka Malla Silfverstolpes salong i Uppsala. I *Salongens värld* är syftet att dels placera in salongen i ett kulturellt och socialt sammanhang, dels att analysera de texter som producerades i anslutning till salongs-kulturen.

Holmquist ägnar första kapitlet åt salongsinstitutionen och dess historia och här diskuteras inledningsvis begreppet salong. Ett problem är, som Holmquist framhåller, att termen salong är behäftad med åtskillig vaghet, eftersom den används för att beteckna kulturinstitutioner av salongs-karaktär under skiftande historiska förhållanden. Hur skiljer man mellan en salong och andra typer av sällskapsliv? Holmquist gör, liksom andra salongsforskare före henne, en fruktbar distinktion mellan det vidare begreppet salongs-kultur och salong. Salongs-kulturen kan då innefatta inte bara den rena salongen som sådan, utan också de kulturella sedvänjor, den mentalitet och de gener som är förbundna med den.

Jürgen Habermas hypoteser om framväxten av den borgerliga offentligheten används ofta inom salongsforskningen – ibland närmast slentrianmässigt kan tilläggas. Habermas ser salongen som en av de institutioner vilka är en del av den litterära offentlighet, som under 1700-talet förberedde den borgerliga politiska offentligheten. Även Holmquist utgår från Habermas tankar om den litterära offentligheten. Men p.g.a. hans relativa könsblindhet – han tar inte närmare upp kvinnornas roll inom olika offentligheter – gör hon en nödvändig problematisering av hans resonemang.

I bokens första del ges en exposé över salongs-kulturen ur ett historiskt och jämförande europeiskt perspektiv. Här tänjer Holmquist åtskilligt på begreppet salongs-kultur och för dess rötter ända ner i antiken. Från denna genomgång förs vi sedan till Tyskland runt sekelskiftet 1800. Denna utflykt ter sig som mindre nödvändig för undersökningen kan tilläggas. Efter en redovisning av olika salonger, framför allt de som leddes av de berömda salongsvärdinnorna Rahel Levin Varnhagen och Henriette Herz, riktas uppmärksamheten mot ett par litterära verk med stark anknytning till salongs-kulturen: Friedrich Schlegels roman *Lucinde* (1799) och Bettina von Arnims brevroman *Goethes Briefwechsel mit einem Kinde* (1835). Med hjälp av analyserna kan Holm-

quist lyfta fram romantikens syn på kvinnligt, manligt, kärlek och erotik.

När så blickarna vänds mot Sverige diskuterar Holmquist till att börja med könsuppfattningen hos tre av romantikens (manliga) centralgestalter: Atterbom, Geijer och Almqvist. I samband med detta fördjupas diskussionen kring de för synen på könen väsentliga termerna särart, komplementaritet, likhet och androgynitet. De tre manliga representanterna för den svenska högromantiken får sedan exemplifiera hur dessa olika tankar om kön omsätts i svensk debatt. Holmquist lyfter inte bara fram könsideologiska aspekter i deras verk, utan visar också hur dessa författare agerade i praktiken, t.ex. gentemot fästmöer, hustrur och kvinnliga författarkollegor.

Efter att i dessa tre inledande kapitel ha undersökt förutsättningar för den svenska salongs-kulturen ägnas sedan återstoden av boken åt Uppsalas salongs-kultur. Här kommer det som kallas undersökningens "fallstudie". Till skillnad från i den tidigare delen använder sig Holmquist i denna del av primärmaterial, som brev, dagböcker och framför allt originalmanuskriptet till Malla Silfverstolpes memoarer. Boken tar upp Malla Silfverstolpes salong under dess första dynamiska år 1820–25 till åren efter Malla Silfverstolpes bortavaro i Tyskland, från 1826 till slutet av 1830-talet. Vi får en hel del biografiskt-psykologiska skisser, givetvis av Malla Silfverstolpe, men även av andra medlemmar i hennes krets. Dessa blir sedan utgångspunkten för resonemang om något man skulle kunna kalla 'salongens psykologi'. En hypotes som lanseras är att det heterosexuella erotiska spelet var en viktig underström som band salongen samman. Ett annat bärande element var givetvis de vänskapsband som formades mellan olika medlemmar. Men också familjära inslag var ett väsentligt inslag i Malla Silfverstolpes salong. Deltagarna i salongen kunde – i borgerlig anda – se sig själva som medlemmar i en harmonisk familj. Holmquist menar rentav att salongen för Malla Silfverstolpe fungerade som ett alternativ till ett nytt äktenskap efter det att hon blivit änka.

Den romantiska familjeideologin kunde även tillhandahålla användbara mallar för kanske mindre väl sedda förbindelser. Intressant är när Holmquist visar hur den legitimerar Malla Silfverstolpes svärmiska vänskapsrelation med den åtskilliga år yngre kompositören Adolf Fredrik Lindblad. Genom den grundliga redogörelsen av relationen mellan Lindblad och Silfverstolpe lyfts dessutom vissa oväntade instabiliteter rörande könsordningen fram. Att Malla, i det rollspel som delvis kännetecknade relationen, antog moderns roll gentemot Lindblad är knappast förvånande, men att hon så småningom utnämns till "pappa" visar att rollerna knappast var statiska – inte ens i de kretsar som i mycket tycktes inkarnera och iscensätta romantikens komplementära

syn på könen. I detta fall ges utdelning för de detaljerade redogörelserna för relationerna mellan olika salongsmedlemmar, som upptar en hel del utrymme i boken.

Ett för undersökningen viktigt resonemang är hur Malla Silfverstolpe kunde inta den position hon gör. En delförklaring är den kulturellt sett breda fostran hon fick i egenskap av aristokratisk flicka. En annan viktig förklaring är Malla Silfverstolpes sociala ställning; dvs. att hon var av adlig börd. I kraft av detta kunde hon dessutom agera mecenat. Men trots att Malla Silfverstolpe otvivelaktigt hade en stark position var salongen dominerad av män, menar Holmquist. Dessa var också medlemmar på grundval av sina egna meriter, som skapande konstnärer eller akademiker, medan kvinnorna ofta länkades till salongen via sociala kontakter eller släktingar.

Boken sista del ägnas salongens litterära genrer, med fokus på Malla Silfverstolpes memoarer. Memoaren är, framhåller Holmquist, genom sin "halvoffentliga karaktär" en genre som är typisk för salongskulturen. I sin läsning av memoarerna lutar sig Holmquist mot Eva Hættner Aurelius forskning om kvinnliga självbiografier, där självbiografien, med inspiration från Bachtin, ses som en "dialogisk text", vilken ofta innehåller en dold polemik. Läst med dessa glasögon blir Malla Silfverstolpes memoarer en beskrivning av, och ett försvar för, henne själv som "romantisk undantagsmänniska". Holmquist lyfter också fram memoarerna hämtar sitt mönster från olika texttyper: den äldre formen av levnadsteckning, den introspektiva självbiografien, dagboken, resejournalen och romanen. Övertygande visas hur Malla Silfverstolpe ibland fikionaliserar sitt liv; som när hon efter en kvalfylld vända i valet mellan två friare bestämmer sig: "När Malla valt David byter skildringen i ett slag ton från ångestfull spänning till fullbordad tragedi." (s. 214) Genom sitt val blir Malla ett "offer", men också en lidande hjältinna. I tveksamheten inför äktenskapet (och sexualiteten), och den ofrihet det kunde innebära vid denna tid, spårar Holmquist influenser från de franska preciösernas syn på äktenskapet och kärleken. Det går en rak linje av preciöst influerade tankar genom tidigare svensk salongskultur, alltifrån drottning Kristinas och Ulrika Eleonoras kretsar via Hedvig Charlotta Nordenflycht och in i 1800-talets salong.

Ett begrepp som med självklarhet blir särskilt centralt i undersökningen är begreppet kön. Som så många andra litteraturvetenskapliga forskare under senare tid väljer Holmquist att använda termen kön istället för genus. Holmquist ser kön som sociala och historiska konstruktioner, vilka formas relationellt. Med hänvisningen till historikern och genusteoretikern Joan Scott menar Holmquist att föreställningar om kön i ett efterhandsperspektiv kan te sig entydiga och enkla, när de i själva verket varit mångtydiga och resultaten av

meningskonflikter. Det hör till undersökningens förtjänster att detta perspektiv används konsekvent och att Holmquist genomgående synliggör ambivalenser och motsägelser rörande könskonstruktioner och könsrelationer. Diskussionen om relationen mellan Malla Silfverstolpe och Adolf Lindblad är bara ett exempel.

Det finns emellertid två områden där Holmquist hade kunnat föra de könsteoretiska resonemangen mer energiskt. För det första gäller det konstruktioner av manligheter, vilket visserligen berörs i kapitlet om den svenska romantikens tre 'stora män'. Geijer blir ett exempel på hur även manligheten är stätt i stöpsleven, "medelklassen *män* [...] kämpar för ett eget rum", som Holmquist skriver (s. 87). Men denna typ av givande resonemang hade med fördel kunnat utsträckas till att fördjupa diskussioner även i andra avsnitt. För det andra gäller det synen på salongen som en i stort sett heterosexuellt präglad arena. Detta tål säkerligen att fundera på. En utvidgad diskussion av förbindelser mellan individer av samma kön hade kunnat öka förståelsen av salongskulturens könsproblematik, dels rörande de homosociala banden, vilka nu skymtar i redogörelserna om vänskapskulten, dels när det gäller homoerotiska inslag i salongskulturen. "[N]är Bettina konfronteras med Karolines självmordsplaner blir hon på en gång rasande och passionerad. Hon kastar sig över henne, sliter upp hennes kläder, kysser henne på munnen och bröstet [...]." (s. 67) Den erotiska dimensionen i denna scen, som återfinns i Bettina von Arnims roman, lämnas i det närmaste okommenterad av Holmquist.

En annan fråga som kan ställas är om inte en undersökning som denna, med ett uttalat kultursociologiskt syfte, hade vunnit på en ambitiösare vidgning av perspektivet mot andra forskningsfält. Ett par exempel kan ges. Rörande Habermas finns sedan länge en rikhaltig genusteoretisk och feministisk problematisering av hans teori om offentligheter. Holmquist hade kunnat luta sig mot exempelvis historikern Eva Helen Ulvros avhandling om det tidiga svenska 1800-talets kvinnor, eller Nancy Fraser, vars feministiska kritik av Habermas fått stort genomslag. Analysen av Malla Silfverstolpes position som adelskvinna hade kunnat få ökad giltighet om resultaten hade satts i relief mot etnologen Angela Rundquists avhandling om adelskvinnor under 1800-talet (*Blått blod och liljevita händer*, 1989), osv.

Men sammantaget är *Salongens värld* en bok som belyser ett inom forskningen försummat område utifrån ett fruktbart perspektiv. Genom denna undersökning ges inte bara en belysning av romantikens salongskultur utan förståelsen för den svenska högromantikens diskussioner om könen ökar betydligt.

Ann Öhrberg